

1.01
Prejeto 15. 11. 2010

UDK 355.02(497.4)"1945/1990"

Zdenko Čepič*

Politične okoliščine uvajanja vojaške doktrine splošne ljudske obrambe**

IZVLEČEK

Vojaška doktrina splošne ljudske obrambe je bila v drugi Jugoslaviji uvedena zaradi zunanjepolitičnih in z njimi ozko povezanih vojaških oziroma obrambnih razlogov. Ti so prihajali z Vzbeda, iz ideološko bližnjega politično-vojaškega tabora, ki ga je vodila Sovjetska zveza. Zasnove te doktrine, temelječe na izkušnjah partizanstva iz druge svetovne vojne in na marksistični misli o oboroženem ljudstvu, so nastale ob koncu štiridesetih let 20. stoletja v času t. i. spora z Informbirojem, obujene in operacionalizirane pa so bile dvajset let kasneje ob vojaškem posegu enot Varšavskega pakta na Češkoslovaškem. Odločitev za uvedbo te vojaške doktrine je bila izrazito politična. Vojaški vrh jo je zato sicer sprejel, ni pa bil z njo zadovoljen, ker je v njej videl - glede na to, da so bile uvedene enote Teritorialne obrambe vezane na republiška vodstva - možnost uvedbe vojaških enot na nacionalni osnovi, kar naj bi razbijalo enotnost vojske in njenega vodenja. Predvsem so v vojaškem vrhu videli v TO Slovenije zasnovo slovenske vojske in izraz slovenskega »separatizma«. Avtor na temelju arhivskega gradiva političnega izvora (vojaški viri niso dosegljivi) in objavljenega spominskega gradiva prikazuje politično dogajanje ob spremembi vojaške doktrine konec šestdesetih let v Jugoslaviji.

Ključne besede: Jugoslavija, vojska, vojaška doktrina, splošna ljudska obramba, Teritorialna obramba, politika

ABSTRACT

POLITICAL CIRCUMSTANCES OF INTRODUCING THE MILITARY DOCTRINE OF TOTAL NATIONAL DEFENCE

In the Second Yugoslavia the military doctrine of total national defence was introduced due to the foreign political and closely related military or defence reasons. These reasons originated in the East, in the ideologically similar political-military camp, led by the Soviet Union. The foundations for this doctrine, based on the experience gained from the partisan warfare in World War II and the Marxist idea of arming the people, were established towards the end of the 1940s, in the time of the so-called Cominform dispute, and revived and operationalised twenty years later during the Warsaw Pact intervention in Czechoslovakia. The decision for the introduction of this military doctrine was exceedingly political.

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: zdenko.cepic@inz.si

** Članek je nastal v okviru projekta št. M6-0163 (Organizacija, priprava in uporaba oboroženih sil v vojaški doktrini in praksi na slovenskem ozemlju v 20. stoletju), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. /The authors acknowledge the financial support from the state budget by the Slovenian Research Agency (Project No. M6-0163).

Therefore the military leadership accepted this but was not happy about it. Namely, in the introduction of territorial defence units, answering to the authorities of the republics, it saw the possibility for the formation of nationally-based military units, which would supposedly degrade the unity of the Army and its command. In the Slovenian territorial defence the military leadership saw the groundwork for the Slovenian army and an expression of Slovenian »separatism«. On the basis of archive materials of political origins (League of Communists) and (published) memory resources (military sources are not available), the author outlines the political developments during the change of the military doctrine in Yugoslavia in the end of the 1960s.

Key words: Yugoslavia, army, military doctrine, total national defence, territorial defence, politics

I.

Vsaka država ima svojo vojaško doktrino, ki jo tvorijo »navodila« za obrambo države, njenih meja in ozemlja ter oblasti oziroma političnega sistema. Gre za sistem navodil za obrambo države,¹ to je za temeljna načela, na osnovi katerih oborožene sile države organizirajo in vodijo svoje vojaške akcije z namenom zagotoviti nacionalne cilje. Vojaška doktrina je sistem uradno sprejetih splošnih stališč o organizaciji, pripravah in uporabi vseh vej oboroženih sil kot celote tako v miru kot v vojni in kot taka je ozko povezana s politično oblastjo v državi. Vsaka vojaška ali obrambna doktrina je zato ozko povezana s soglasjem državnega političnega in vojaškega vodstva glede razumevanja vloge in položaja oboroženih sil države. Izhodišče za tako politično soglasje je ocena vojaške ogroženosti države. Spreminjanje vojaške doktrine je vsekakor pomembno politično vprašanje, ki se po navadi dogaja v bolj ali manj zaprtem krogu državno-vojaškega vrha, zunaj javnosti. Pri oblikovanju vojaške doktrine so poleg zunanjepolitičnih okoliščin, zlasti razmerja do sosednjih držav in vedenja o njihovih vojaških silah, odločilna tudi notranje razmere države, od stopnje njene gospodarske razvitosti do prebivalstva in njegove nacionalne, verske in socialne sestave. Predvsem pa vpliva na oblikovanje vojaške oziroma obrambne doktrine dejanska ali ocenjena stopnja ogroženosti države in njene oblasti. Vojaška doktrina se oblikuje in spreminja pod vplivom zunanjepolitičnih dejavnikov, pa tudi notranjih razmer v državi, čeprav se te sicer po navadi pojasnjuje z zunanjepolitičnimi razlogi.

Tak primer je bila v Jugoslaviji zadnja reorganizacija jugoslovanske obrambne doktrine, ki se je pokazala v reorganizaciji jugoslovanske vojske, ko so bila pod vplivom centralističnih pogledov v vrhu vojske namesto šestih armad, katerih večina središč so bila glavna mesta republik, uvedena bojišča in korpusi. V Jugoslovanski ljudski armadi se je takrat jasno pokazal velikosrbski koncept, ki je nadomestil zasnovo splošne ljudske obrambe, ki je vključevala tudi Teritorialno obrambo (TO) kot operacionalizacijo te doktrine. Prav TO pa je bila poglavitni trn v peti in eden od poglavitnih razlogov za novo obrambno doktrino, katere posledica je

¹ Razlago pojma vojaške doktrine gl. v Anton Žabkar: Vojaške doktrine - opredelitev, klasifikacija in razvoj. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2007, št. 2 (dalje Žabkar, Vojaške doktrine), str. 112.

bila reorganizacija vojske oziroma obrambnih sil. Vojaški vrh je namreč v TO videl zasnovo ali vsaj možnost republiških oziroma nacionalnih vojsk, kar je želel glede na svoje centralistične poglede, ti pa so bili zelo blizu srbskim, z reorganizacijo in uvedbo bojišč oziroma vojaških območij preprečiti.

Vojaški vrh je želel obrambne sile centralizirati in sebi zagotoviti brezpogojno vodilno mesto pri vodenju obrambnih sil. Za razpustitev armad in uvedbo vojaških območij, bojišč, razdeljenih na korpuse, ni bilo prave organizacijske potrebe. Šlo je za reorganizacijo zaradi odpravljanja »republiških« vojsk, tj. TO, pri čemer je bila v očeh vojaškega vrha najbolj na udaru TO obramba Slovenije. Sprememba obrambne doktrine in reorganizacija obrambnih sil, ki je začela veljati v začetku 1988, je imela izrazito notranjepolitične razloge, ki pa so jih za javnost utemeljevali s spremembami v mednarodnih političnih in vojaških razmerjih med državami in blokoma.

Z vojaško doktrino sta povezana organiziranost vojske in vprašanje poveljevanja. Gre za organiziranost obrambe državnega ozemlja in vodenja obrambne vojne na njem. Druga Jugoslavija (FLRJ/SFRJ) je imela v času svojega obstoja več vojaških doktrin, ki so bile povezane z različnimi zunanjepolitičnimi razmerami. Te so imele podlago v blokovski delitvi sveta oziroma v hladni vojni kot tudi v političnih odnosih med državami, v katerih so bili na oblasti komunisti. Tako je vojska druge Jugoslavije doživela pet velikih reorganizacij, ki so bile neposredno povezane z obrambno doktrino. Prva je bila leta 1948, ko so bile oblikovane vojne oblasti (območja), druga leta 1950 s korpusi, leta 1953 in 1956, po zmanjšanju neposredne nevarnosti z Vzhoda, območja, leta 1969, po uvedbi splošne ljudske obrambe, je bila vojska organizacijsko razdeljena na armade (te so delovale bolj ali manj znotraj republiških mej), leta 1988 pa so bila uvedena poveljstva bojišč.²

Medtem ko so bile vse reorganizacije izvedene predvsem zaradi zunanjepolitičnih oziroma vojaških vzrokov, je imela zadnja v veliki meri predvsem notranjepolitični razlog, namreč »vrniti« vojaškemu vrhu monopol nad organizacijo in vodenjem oboroženih sil, tudi nad TO. Šlo je za politično vprašanje, povezano z umestitvijo vojske in njenega vodstva neposredno v politično življenje. Vojaški vrh je to reorganizacijo sicer utemeljeval z zunanjepolitičnimi razlogi, zlasti glede Nata in Italije, čeprav je bilo jasno, da so razlogi notranjepolitični. Ta reorganizacija je bila »centralistična« in ni upoštevala federativne ureditve jugoslovanske države in pravic ter dolžnosti republik glede obrambe države, pa tudi ne doktrine splošne ljudske obrambe in politike podružabljanja obrambe. Šlo je za poddržavljanje (etaticizacijo) in centralizacijo glede obrambnih zadev. To so sprejeli z nezadovoljstvom predvsem v Sloveniji, zaradi katere je bila ta reorganizacija v veliki meri sploh izvedena. Podržavljanje obrambe oziroma večanje vloge vojske in njenega vrha, zlasti zveznega sekretarja za ljudsko obrambo, tj. »obrambnega ministra«, je bila ena od ključnih točk, ki jim je v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja nasprotovala slovenska politika. Očitki vojske, da slovensko državno politično vodstvo ne stori dovolj glede preprečevanja t. i. napadov na JLA v medijih in javnosti, so bili sredstvo za napade vojske na slovensko politiko.

² Avgust Vrtar: Nekaj vedenj in misli o razvoju in vlogi oboroženih sil Jugoslavije. V : Borec, št. 526-528, januar 1994 (dalje Vrtar, Nekaj vedenj in misli o razvoju in vlogi oboroženih sil Jugoslavije), str. 209.

II.

Bistvena sprememba obrambne doktrine, uvedba splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite (SLO in DS), je bila izpeljana na podlagi ocen ogroženosti Jugoslavije, ki so nastale pod vplivom zunanjepolitičnih in s temi povezanih vojaških razlogov. Konkretno zaradi prepričanja v državno-partijski vrhu, da lahko države vzhodnega bloka, na čelu katerih je bila Sovjetska zveza (Zveza socialističnih sovjetskih republik), zaradi različnosti v pogledih na razvoj socializma napadejo Jugoslavijo. Dejansko so bile bistvene spremembe jugoslovanske obrambne doktrine izvedene v glavnem zaradi Sovjetske zveze in njenega odnosa do Jugoslavije. Na njih in njihovo spreminjanje sta vplivala stanje hladne vojne in blokavska delitev sveta, pri čemer je imel pomembno vlogo vsakokratni odnos Jugoslavije s komunističnim blokom.

Vsakokratna vojaška doktrina, ki je veljala v Jugoslaviji, je bila pod močnim politično-ideološkim vplivom, saj je videla poglobitnega, če ne kar edinega vojaškega nasprotnika predvsem v Zahodu, torej v drugačnem političnem in gospodarskem sistemu od jugoslovanskega in tudi sistema Sovjetske zveze in njenih »satelitov«. Vojaškega nasprotnika, potencialnega napadalca so v Jugoslaviji videli v Zahodu in temu so prilagajali svojo vojaško doktrino, strategijo in taktiko obrambe. Je pa ta doktrina doživela spremembo zaradi Sovjetske zveze in njene doktrine »omejene suverenosti«, kar je pomenilo, da naj bi imela Sovjetska zveza pravico urejati notranjepolitične razmere v državah njenega bloka in tudi v državah, za katere je sodila, da naj bi bile zaradi enakega ideološkega oziroma političnega sistema njej podrejene. Čeprav naj ne bi to veljalo za Jugoslavijo, je bilo v partijsko-državnem vrhu ocenjeno, da obstaja nevarnost, da bi lahko Sovjetska zveza uveljavila doktrino »omejene suverenosti«, ki jo je kot argument za zasedbo Češko-slovaške navedel sovjetski voditelj Leonid Brežnjev, tudi v primeru Jugoslavije.

Prva leta po koncu druge svetovne vojne je Jugoslavija tudi glede vojaške doktrine in vojske nekritično sprejemala sovjetske vojaške izkušnje in njihovo doktrino, pa tudi organizacijo in bojna pravila. Do spremembe je prišlo po tem, ko je ideološko-politični spor med partijskima vodstvom Jugoslavije in Sovjetske zveze (t. i. spor z Informbirojem) prerasel v meddržavnega in je začela groziti nevarnost, da bodo Sovjetska zveza in od nje odvisne države vojaško napadle Jugoslavijo. Zato se je začela oblikovati nova vojaška doktrina, ki je v vojaškem smislu izhajala iz izkušenj med drugo svetovno vojno, iz partizanstva in njegove predvsem teritorialne organiziranosti, v političnem smislu pa se je naslonila na nov sistem - samoupravljanje.

Jugoslovanska vojska (Jugoslovanska armada), ime je izražalo predvsem njeno državno pripadnost, je dobila novembra 1951 v imenu še pridevnik »ljudska«. S tem se je želelo poudariti, da vojska izhaja iz ljudstva. Šlo je za namig, da se vojska vrača k partizanskim koreninam in da izhaja iz ljudstva. V času vojaške ogroženosti s strani držav vzhodnega bloka, ko so te na mejah z Jugoslavijo kopičile vojaške enote in so bili oboroženi incidenti na mejah tako rekoč vsakodnevnih, je bila obujena teritorialna organiziranost enot, ki naj bi branile svoje ozemlje. Ta obrambna doktrina, temelječa na izkušnjah partizanstva, je bila sicer z zmanjšanjem neposredne vojaške nevarnosti opuščena - dokumentacija je bila deponirana v generalštabu JLA -, dokler ni bila obujena leta 1968 v sistemu splošne ljudske obrambe

in družbene samozaščite, kar se je v vojaškem organizacijskem smislu izrazilo v oblikovanju vojaških enot na teritorialnem načelu - Teritorialni obrambi.

Takšna zasnova obrambe - nova vojaška oziroma obrambna doktrina, ki je postala ustavna kategorija in del političnega sistema - pa je povzročila podtalno odpore predvsem v vojaškem vrhu. Nestrinjanje z doktrino splošne ljudske obrambe in z njeno organizacijsko obliko TO so utemeljevali »strokovno«. Deklarativno so se z njo politično sicer strinjali in jo pretirano povečevali kot izraz vojaške genialnosti vrhovnega poveljnika, maršala Tita. Konec leta 1976 so tako Tita v Centru visokih vojaških šol v Beogradu promovirali v prvega doktorja vojaških znanosti za prispevek k razvoju jugoslovanske vojaške znanosti in prakse razvoju teorije in prakse osvobodilnega boja narodov v sodobnem času.³ Med poglavitnimi »strokovnimi« argumenti vojaškega vrha proti uvedbi enot TO je bil ta, da naj vzporednost organizacije JLA in TO ne bi zagotavljala enotnega poveljevanja. Predvsem pa naj bi bil po mnenju vojaškega vrha ta sistem predrag in neučinkovit v primerjavi s sodobnimi, moderno oboroženimi in gibljivimi ter enotno poveljevanimi vojskami. Želeli so ponovno vzpostavitev enotnih, centralistično organiziranih in vodenih oboroženih sil.⁴ To jim je uspelo leta 1988, ko je bila uvedena nova vojaška organiziranost, ki je dejansko temeljila na novi doktrini in je izhajala iz vojaških ocen in želja oziroma namenov notranjepolitične utrditve jugoslovanske države, v kateri bi vojska igrala vidno ali kar vodilno vlogo.

Razvoj jugoslovanskih oboroženih sil in z njimi povezane obrambne doktrine je potekal v štirih daljših obdobjih. Prvo je bilo od konca druge svetovne vojne do leta 1958, ko sta bila organizacija in vodenje obrambe podržavljena in centralizirana. Leta 1948 je bilo opuščeno slepo posnemanje sovjetske armade.

Na zopetno spremembo so vplivali predvsem zunanjepolitični dejavniki po Stalinovi smrti marca 1953 in postopnem urejanju odnosov Jugoslavije s Sovjetsko zvezo in celotnim njenim »blokom«. Glavna vojaška nevarnost naj po mnenju jugoslovanskega vodstva ne bi več prihajala z Vzhoda, ki je bil kljub različnim pogledom glede vodilne vloge Sovjetske zveze v »komunističnem svetu« vseeno bližji kot »kapitalistični Zahod«. Po okrepitvi jugoslovansko-sovjetskega vojaškega in gospodarskega sodelovanja s Sovjetsko zvezo in njenimi zaveznicami je Jugoslavija težišče obrambe usmerila na meji z državama, ki sta bili članici Nata - Italijo, Grčijo. To je bila posledica ideoloških pogledov v takratnem jugoslovanskem političnem vrhu, da bi bila vojna, če bi do nje prišlo, vojna med kapitalističnimi in socialističnimi državami. Možnost vojaške nevarnosti z Vzhoda so v vojaškem vrhu zavračali, pri čemer je veliko vlogo igralo predvsem njihovo politično oziroma komunistično ideološko prepričanje, ki je kljub občasnim napetostim s Sovjetsko zvezo vplivalo na vojaško oceno glede tega, s katere strani grozi večja možna vojaška nevarnost. Ideološki pogledi so prevladali in nevarnost so videli le na Zahodu.

³ Na slovesnosti 21. 12. 1976 je imel govor Edvard Kardelj; govor je bil objavljen pod naslovom Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju v glasilu ZKJ Komunist, 28. 2. 1977. Šlo je za prvo v nizu proslav v počastitev Tita, ki so se vrstile leta 1977 kot obeležitev njegovega »prihoda na čelo« jugoslovanske komunistične stranke. Vojska oz. vojaški vrh je prvi izvedel to počastitev!

⁴ Vrtar, Nekaj vedenj in misli o razvoju in vlogi oboroženih sil Jugoslavije, str. 209.

V tem obdobju se je doktrina splošne ljudske vojske uveljavila kljub zadržanemu stališču vojaškega vrha do njega. Posameznik, državljan - takrat v skladu s pogledi na vlogo občin v političnem sistemu imenovan občan - je bil z ustavo leta 1963 postavljen v položaj neposrednega ustvarjalca obrambne politike, s tem da obramba ni bila le dolžnost, ampak tudi pravica.⁵ Na temelju ustave je bil naslednje leto sprejet nov zakon o JLA⁶ in nato leta 1965 še prečiščeno besedilo zakona o obrambi.⁷ Štiri leta kasneje je bil na zaradi nove obrambne doktrine sprejet nov zakon o ljudski obrambi.⁸

Tretje obdobje v razvoju jugoslovanskih oboroženih sil glede na normativno urejanje, kar je bil izraz doktrinarnih sprememb, se je začelo leta 1969 z zakonom o ljudski obrambi, ki je bil posledica politične odločitve o uvedbi obrambe države, zasnovane na splošni obrambi oziroma splošnem odporu vseh in vsakogar. Oborožene sile so na temelju tega zakona postale dvojne - redna vojska jugoslovanske države in TO. Vojska je sicer ohranila vodilno vlogo, saj je organizirala, oboroževala, opremljala in pripravljala za obrambo enote in štabe TO. Te pa so bile ustanovljene po »teritorialnem načelu« v posamezni republiki in v občinah. Prav republiški značaj TO pa ni šel v račun generaliteti, kajti jemal ji je monopolno vlogo glede obrambe in z njo povezanih vojaške organiziranosti in opremljenosti. Poleg tega pa so bili po prepričanju centralisti in tudi nacionalni unitaristi povsem jugoslovansko opredeljeni ne glede na njihovo siceršnjo nacionalnost oziroma na to, iz katere republike so prihajali. Na eni strani republiški značaj TO, torej federalizacija oboroženih sil, na drugi strani pa želja po centralizmu ne le vojske, marveč celotne države sta že od začetka uvedbe zasnove splošne ljudske obrambe in njene vojaške operacionalizacije v TO bila kal nesoglasij med vojsko in TO. To se je najbolj jasno pokazalo v odnosu med vojaškim vrhom in slovensko TO kaj kmalu po njeni uvedbi.

Obrambni sistem splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite kot bistvena vojaška doktrina druge jugoslovanske države je sicer kljub vsemu vzdržal dve desetletji, dokler ni leta 1988 vojaškemu vrhu uspelo z uvedbo nove doktrine in organiziranosti vojske na načelu bojišč normativno podrediti TO. Kot ključni »branilec« zasnove splošne ljudske obrambe, katere bistveni del je bila TO, je vojaški vrh to »demoniral« predvsem zaradi svojih političnih pogledov glede reševanja politične krize, v katero je padla Jugoslavija, in osebnih političnih ambicij vodilnih jugoslovanskih generalov. Na uvedbo splošne ljudske obrambe kot obrambne doktrine so tako vplivali predvsem zunanjepolitični razlogi (zaradi ocene o možnosti vojaškega posredovanja držav Varšavskega pakta tudi v Jugoslaviji), medtem ko je do dejanske, ne pa zakonske ukinitve - to je prehitel razpad jugoslovanske države - te doktrine prišlo zaradi notranjepolitičnih razlogov.

Vojaška doktrina o splošni ljudski obrambi je dobila svoj zakonski okvir tudi v jugoslovanski ustavi, sprejeti leta 1974, in nato v zakonodaji, sprejeti na temelju le-te. Sprejet je bil nov zakon o ljudski obrambi ter zakona o službi v oboroženih silah in o vojaški obveznosti.⁹ Glede na usmeritev ustave, da se okrepi položaj in

⁵ UL FLRJ, 14-209, 10. 4. 1963, Ustava SFRJ, člen 252.

⁶ UL SFRJ, 52-719, 31. 12. 1964.

⁷ UL SFRJ, 1965, 32-547, 21. 7. 1965.

⁸ UL SFRJ, 8-83, 19. 2. 1969. Uradno (po navedbi v uradnem listu) je bil Zakon o *narodni* obrambi, čeprav je bila mišljena *ljudska* obramba.

⁹ UL SFRJ, 22-350, 4. 5. 1974.

vloga republik in avtonomnih pokrajin, so tudi glede organiziranja in vodenja TO dobile republike pomembno vlogo. Organizacijo in razvoj TO so morale sicer usklajevati z osnovnimi načrti, ki jih je pripravljala vojaški vrh. Ta pa je zaradi svojih pogledov na svojo vlogo, vlogo vojske in na celotno »federalizacijo federacije« omejeval samostojnost republik glede obrambe. Razlog za to je bil strah, da bi prevelika samostojnost republik glede TO lahko privedla do oblikovanja republiških ali pokrajinskih vojsk in do razbijanja enotne, centralistične jugoslovanske vojske.

Zaradi tega je kljub jasno zasnovani doktrini splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite in dejstvu, da je bil sistem obrambe razvejan in »federaliziran«, prihajalo v osemdesetih letih s strani jugoslovanskega vojaškega vrha, ki si je obrambo »monopoliziral«, do stalnega »iskanja« prave normativne podobe na področju obrambe. Šele leta 1987, torej le kratek čas pred »demontažo« TO, je bila sprejeta prva sinteza spoznanj jugoslovanske misli o obrambi - Strategija splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite.

Uvedba doktrine splošne ljudske obrambe je bila del demokratizacije političnega sistema, predvsem pa organizacije jugoslovanske države, ki je potekala v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja. Po obdobju, ko je vsak poskus reformiranja federativno urejene države smeri decentralizacije in zagotavljanja večje veljave konstitutivnim delom države - republikam naletel na odpor t. i. centralistov, je po političnem padcu glasnika te usmeritve Aleksandra Rankoviča dobila reforma federacije zagon. Na spremembo vojaške doktrine pa so vplivali predvsem zunanje politični razlogi, ki so prišli prav reformistom, da so lahko sicer v najbolj centralistično in centralizirano organizacijo obrambe države začeli vpeljevati prvine federalizma in državnosti republik tudi na obrambnem področju.

Doktrina splošne ljudske obrambe je bila od uvedbe do njenega konca na stalni preizkušnji. Vse od uvedbe doktrine splošne ljudske obrambe je namreč potekal nenehni podtalni boj med zagovorniki tega sistema in njegovimi kritiki iz vojaškega vrha. Med zagovorniki (dejansko je bil pobudnik) je bil tudi vodilna politična avtoriteta in formalni, po ustavnih ureditvi vrhovni poveljnik jugoslovanskih oboroženih sil Josip Broz - Tito. Razlogi, zakaj so v vojaškem vrhu nasprotovali novi obrambni doktrini, pa niso bili niti toliko vojaški, kot so bili politično pogojeni. Velika večina generalov namreč ni sprejemala reforme jugoslovanskega federalizma, ko se je federativno organizirana država še bolj »federalizirala« in so posamezni deli - republike in avtonomni pokrajini v okviru Srbije - imeli več izrazov samostojne državnosti. Predvsem so to videli v republiških TO, ki so bile politično vezane na republiška (nacionalna) politična vodstva. Kot centralisti po političnem prepričanju, ki so se spogledovali tudi z nacionalnim unitarizmom, ki se je v jugoslovanski vojski kazal v poveljevalnem jeziku in tudi v medsebojni »komunikaciji« med pripadniki vojske (ostro so v vojski preganjali dejansko ali namišljeno združevanje - imenovali so ga »grupiranje« - na narodnostni osnovi, pri čemer so jih »živcirali« v prvi vrsti vojaki albanske narodnosti, nato pa Slovenci), so videli v TO kot sestavnemu delu oboroženih sil zasnovo republiških »nacionalnih« vojsk. Nacionalno vprašanje, ki se je v drugi Jugoslaviji »zbudilo« predvsem zaradi gospodarskih razlik med posameznimi deli države in se je jasno kazalo v t. i. odnosu med razvitimi in nerazvitimi republikami od konca petdesetih let 20. stoletja, so prenesli na vprašanje vojske, na raven vojaške oziroma obrambne doktrine. Pri tem so kot izraziti centralisti v vojaš-

kem vrhu gledali sumničavo predvsem na organiziranost splošne ljudske obrambe in TO v Sloveniji, katere vodstvo je jasno izražalo težnje po večjih pristojnostih republik v odnosu do zveznih oblasti, zlasti glede sredstev za gospodarske naložbe. To pa je bil politični pogled na doktrino splošne ljudske obrambe, ki so ga v vojaškem vrhu ves čas zakrivali s »strokovnimi«, vojaškimi razlogi.¹⁰

III.

Kljub mnogim spremembam glede vojaške doktrine, ki so se kazale na normativnem področju, pa tudi glede vojaške organizacije, je bila bistvena sprememba izvedena leta 1968. Na to so vplivali predvsem politični dogodki in ocene le-teh, da je ne le za obrambo meja in ozemlja, ampak tudi političnega sistema potrebna širše zasnovana obramba. Do spremembe vojaške in obrambne doktrine je prišlo predvsem pod vplivom zunanjepolitičnih razmer, nastalih z zasedbo Češkoslovaške s strani vojaških enot držav Varšavskega pakta (razen Romunije) avgusta 1968. Ta vojaški poseg, s katerim je bila kršena suverenost neodvisne države, je bil v jugoslovanskem državno-partijskem vodstvu ocenjen kot možnost, da je v nevarnosti tudi Jugoslavija. To je povzročilo, da se je spremenila obrambna in celotna vojaška doktrina v drugi Jugoslaviji. Vanjo je bila uvedena doktrina splošne ljudske obrambe, ki je temeljila na izkušnjah partizanskega boja iz časa druge svetovne vojne. Ta vojaška doktrina je vsebovala tudi pojem doktrine civilne obrambe, torej »nevojaške« obrambe, in je pomenila razširitev osnov obrambe. Uveljavilo se je načelo, ki je bilo sicer že znano: v obrambo države namreč ni bila vključena le vojska, temveč vsi državljani prek različnih organizacijskih oblik, predvsem pa prek TO. Državlani naj bi predstavljali »bodice ježa«. Kot sestavina notranje varnosti v obrambi je bila temu dodana še t. i. družbena samozaščita. Njena naloga je bila predvsem preventivna in obveščevalna. Obramba države in njene družbene ureditve je tako postala politična kategorija. Kot oživitev zamisli partizanskih odredov, torej na določeno ozemlje vezanih vojaških enot, so bile uvedene enote TO.

V novi obrambi doktrini so dobili strateško vlogo teritorialne enote in regionalna poveljstva, ki naj bi se borili na zasedenih ozemljih Jugoslavije, medtem ko bi se enote JLA osredotočile na obrambo težko dostopnega goratega »bastiona« (osrednji del Bosne in Hercegovine, Črna gora ter srednja Dalmacija z otoki Vis, Lastovo, Korčula, Brač, Hvar in Šolta), v katerem so bile že v miru osredotočene glavne zaloge goriva, rezervnih delov in streliva ter vojaška industrija in poveljniška mesta.¹¹ Nova doktrina je glede na realno oceno vojaške moči potencialnega napadalca sicer predvidela možnost zasedbe dela državnega ozemlja, na katerem bi se okupatorju upirale enote TO. Te bi dejansko vodile v okupatorjevem zaledju osvobodilni boj.

Doktrina obrambe države kot temeljno načelo, na podlagi katerega so oborožene sile vodile svojo dejavnost, da so zagotavljale nacionalne cilje, je tako temeljila na dvojnosti obrambnih sil: na vojski, ki je bila naborniška s številčnim starešinskim (profesionalnim) kadrom in je bila zvezna ustanova, in na TO, ki je

¹⁰ Branko Mamula, zvezni sekretar za ljudsko obrambo SFRJ, je potem, ko je to postal (leta 1982 - po smrti Tita!) strokovno, »teoretično« dokazoval napačnost doktrine SLO v knjigi Savremeni svijet i naša odbrana (Beograd 1985), v kateri je v marsičem zanikal doktrino SLO.

¹¹ Žabkar, Vojaške doktrine, str. 115.

izhajala iz zamisli splošne ljudske obrambe, v katero so bili vključeni vsi državljani (vse ljudstvo) in ki je imela republiški značaj.

Nastanek TO je padel v čas spreminjanja jugoslovanske ustave z večanjem vloge republik, kar je bila posledica »zmage« federalistov v jugoslovanskem političnem vodstvu. To se je odražalo tudi s »federalizacijo« obrambe države. Ustanavljanje TO po republikah zato v vojaškem vrhu, ki je bil za centralizem, ni bilo sprejeto z velikim navdušenjem. Odkrito temu sicer niso nasprotovali zaradi avtoritete vrhovnega poveljnika in predsednika države Tita, ki je predvsem iz praktičnih obrambnih razlogov podprl novo obrambno zasnovo in republiške oborožene enote. Strah pred Sovjetsko zvezo in Varšavskim paktom je bil poglobljen razlog, da se je Tito po vojaškem posegu enot Varšavskega pakta v ČSSR avgusta 1968 navdušil za uvedbo oziroma obuditev možnosti teritorialne obrambe. Leto dni kasneje je Tito menil, da mora biti zato TO postavljena v organizacijskem in »mnogih drugih pogledih« drugače kot JLA. »Ona (TO - op. Z. Č.) predvsem ne sme biti organizirana centralistično. Ker če bi bila organizirana centralistično, bi se zgubljala iniciativa delovnih organizacij in komun, in prav ta njihova vsestranska iniciativa je prvovrstnega pomena.«¹²

Poleg ljudstva, vseh občanov oziroma državljanov, so s splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito dobile pomembno vlogo pri obrambi države tudi jugoslovanske republike. Obramba je bila tako tudi »federalizirana«. Teritorialna obramba je bila organizirana v okviru vsake republike in ta je imela delno pristojnost nad njenimi enotami. V okviru vsake republike je bila organizirana TO s svojim štabom in enotami, tako da je imela vsaka republika delno pristojnost nad vodenjem obrambe. To so v vojaškem vrhu sprejemali s skepsjo, saj so menili, da predstavlja nevarnost za enotnost vodenja obrambe, predvsem pa za ustvarjanje vojaških enot na nacionalni osnovi, kar naj bi bilo za jugoslovansko državo nevarno. V TO, temelječi na republiškem načelu, so zato odločilni v vojaškem vrhu videli bolj kot spremembo na vojaškem področju način krepitve republik in »dezintegracijo« Jugoslavije. Odnos do splošne ljudske obrambe, predvsem pa do TO je bil zato od vsega začetka spolitiziran in politično problematiziran.

Obramba države je zaradi uveljavitve doktrine splošne ljudske obrambe postala poudarjena politična kategorija. Svojo »političnost« pa je imela tudi TO. Ta se je kazala, poleg tega da je bila nacionalno-republiško opredeljena glede na ustanovitve in vodenje, tudi v načinu vodenja štaba in enot. V skladu s partizansko tradicijo je bilo namreč ponovno uvedeno t. i. dvostarešinstvo (komandant, komisar), kar je bilo vsaj formalno v jugoslovanski vojski odpravljeno leta 1953. Takšna »politizacija« TO, izkazovana prek »dvostarešinstva«, vojaškega vrha sicer ni motila, kar pa ni veljalo za po njihovem mnenju prevelike pristojnosti republiških vodstev.

Z ustanovitvijo TO je vojska izgubila svoj obrambni »monopol«. Kaj kmalu se je pokazalo, da vojaški vrh, ki je deklarativno sicer bil za novo zasnovo obrambe s TO, s tem ni bil povsem zadovoljen.

Vojska in njen vrh sta bila v času reformiranja federativnosti v Jugoslaviji v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja, ko so republike dobivale večjo vlogo v odnosih do centralne, t. i. zvezne oblasti, glasnik le-te. V vojaškem vrhu so bili dejansko konservativci glede sprememb v organizaciji države, pa tudi glede njene

¹² Arhiv republike Slovenije (ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589). Predsednikova dejavnost, šk. 17, Izvod iz razgovora predsednika Tita sa drugom Popitom, avg. 1969.

obrambe. Želeli so ohraniti svojo vlogo in svoj položaj. Takšni pogledi so v vojaškem vrhu prevladovali, vendar pa so bili tudi drugačni, bolj liberalni in v vojaškem vrhu je v času, ko se je začela reforma federacije in tudi zahteve po liberalizaciji v Zvezi komunistov (t. i. partijski liberalizem), potekal tudi podtalni »spopad« med konservativci in »liberalci«. Njihov »boj« je bil na področju kadrovanja (kdo bo zasedel posamezni vodilni položaj, zlasti kdo bo »minister« za obrambo in načelnik Generalštaba), pri čemer je igral vodilno vlogo tudi odnos do splošne ljudske obrambe. Razlika v pogledih pa je bila tudi glede vojaške doktrine, namreč kdo je potencialni vojaški nasprotnik oziroma iz katere smeri neba grozi Jugoslaviji večja vojaška nevarnost; ali s kapitalističnega Zahoda ali s socialističnega, komunističnega Vzhoda.

Pri tem je imel svoj delež tudi Tito, ki je glede obrambnih zadev in JLA nedotakljivo razsojal in je bil pobudnik približevanja in popolnega zaveznitva s Sovjetsko zvezo in Varšavskim paktom v začetku šestdesetih let, v času berlinske in kubanske krize, pa tudi v drugi polovici tega desetletja, ob arabsko-izraelski šestdnevni vojni. Jugoslavija in Sovjetska zveza sta takrat bili zaveznici arabskih držav. Takrat je Generalštab JLA ocenil, da Jugoslaviji preti glavna vojaška grožnja z Zahoda in da sta najbolj občutljivi točki fronta proti Italiji in proti Grčiji. Vojska je, vključno z varnostno-obveščevalno dejavnostjo, svojo pozornost namenila tem »frontam«. Vojaško približevanje Sovjetski zvezi je Tito utemeljeval s tem, da gre za »naravno zaledje«, kar je pomenilo, da je bilo to merilo politično-ideološko. Ocenjeval je, da grozi Jugoslaviji poglobljena možna nevarnost od »kapitalizma« z Zahoda. Svoje poglede pa je korenito spremenil ob posegu sovjetskih enot in enot držav Varšavskega pakta (brez romunskih) na Češkoslovaško 21. avgusta 1968.

Mnenje o »naravnem zaledju«, ki ga nudijo Jugoslaviji države, združene v vojaški Varšavski pakt, se je pokazalo tudi v nakupih orožja in modernizaciji oborožitve JLA. Jugoslavija je avgusta 1961 sklenila pogodbo o nakupu orožja v Sovjetski zvezi. Kupili so sodobne protiletalske rakete, nadzvočne lovce MiG-21, nove radarje, veliko tankov T-55, raketne in torpedne čolne, protiklepne rakete, inženirsko opremo idr. Tej pogodbi je sledila nova za nakupe v obdobju 1966-1975. Kupovali so lovska in transportna letala, helikopterje, rakete nove generacije idr. Tedaj je bilo kupljenih tudi novih 1111 tankov. Da bi spodbudili zaupanje Jugoslovanov, so Sovjeti ravno med češkoslovaško krizo redno pošiljali naročeno opremo. Redno so bila dostavljena letala MiG-21, helikopterji V-8, transportna letala.¹³

V času, ko je veljalo prepričanje o »naravnem zaledju«, je prišlo do zamenjave na vrhu obrambnega ministrstva, ki je neposredno vplivalo na oblikovanje vojaškega vrha z imenovanjem načelnika Generalštaba in drugih vodilnih generalov v vojski. Leta 1967 je dolgoletnega zveznega sekretarja za ljudsko obrambo generala Ivana Gošnjaka (na tem položaju je bil vse od leta 1953) Tito zamenjal. Pod vplivom politike oziroma politikov iz vseh republik (razen iz Hrvaške), ki so »pritisnili« na Tita, se je ta tako končno odločil zamenjati svojega prijatelja¹⁴ in »so-borca«. Razlog je bil bolj notranjepolitični in ne vojaškoobrambni. Gošnjak se namreč ni povsem odkrito strinjal z odstranitvijo Aleksandra Rankoviča iz politike.

¹³ Mile Bjelajac: JLA v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih. V: Slovenija-Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988. Ljubljana 2010 (dalje Bjelajac, JLA v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih), str. 91.

¹⁴ Ivan Gošnjak je bil poročna priča Jovanke Budisavljević, ko se je ta poročila s Titom. Titova priča je bil Aleksandar Ranković.

Poleg tega se je zdel preveč dogmatski ne le na vojaškem, ampak kot prpričan centralist tudi na političnem področju. Nekaterim pa se je zato zdel nevaren za čas po Titu. Ta je namreč takrat resno razmišljal o tem, da bi se upokojil. Tito je Gošnjaka zamenjal zelo nerad, še zlasti zato, ker je moral to storiti pod političnimi pritiski svojih sodelavcev. Eden tistih, ki so želeli zamenjavo Gošnjaka, je bil Edvard Kardelj. To pa je Tito razumel kot vmešavanje v tisto, kar je imel samo za svojo domeno, v vojsko. Najbrž je bil to vzrok, da je za Gošnjakovega naslednika izbral generala Nikolo Ljubičiča, ki je imel podobne poglede kot Gošnjak, čeprav je bil kot možni kandidat za ministrski položaj takrat v resni igri tudi general Bogdan Oreščanin, a je bil preveč »liberalen«.¹⁵ To zamenjavo na vrhu obrambnega ministrstva so spremljale manjše ali večje čistke generalov in leta 1968 je bilo odstranjenih 38 generalov in 2400 oficirjev.¹⁶ Šlo je bolj za politično kot vojaško »čistko«.

Pri zamenjavi Gošnjaka¹⁷ in izbiri novega obrambnega ministra Ljubičiča pa je igrala vlogo tudi doktrina obrambe oziroma stališče glede upoštevanja »naravnega zaledja«. Oreščanin, ki je imel pred očmi širšo zasnovo splošne ljudske obrambe in načrt za obrambo vseh meja enako, tistih proti Zahodu kot tistih proti Vzhodu, naj ne bi bil primeren, če je želela imeti Jugoslavija dobre odnose s Sovjetsko zvezo. To naj bi Tita tedaj prepričalo, da se je odločil za »dogmatičnega« Ljubičiča, ki je tako kot Gošnjak zagovarjal tezo o JLA kot edinem dejavniku obrambe jugoslovanske države.¹⁸ Novi »obrambni minister« Ljubičič¹⁹ je bil dejansko v senci Gošnjaka, saj je ta tudi po upokojitvi ostal glede vojske vodilna osebnost. Še vedno je imel v prostorih obrambnega ministrstva pisarno²⁰ in je na vojsko vplival v vseh pogledih. Obrambna doktrina se zato ni spremenila, kar se je pokazalo v času po posegu enot Varšavskega pakta v ČSSR, ko se je Jugoslavija preventivno obrambno odzvala in poslala na meje vojsko ter okrepila letalsko obrambo.²¹ Predvsem odziv jugoslovanske vojske, ki je svoje enote postavila ne meji proti Italiji, to je državi iz

¹⁵ Preveč »liberalen« in preveč kot človek iz Kardeljevega »kroga« in tudi preveč proti sovjetskih pogledov (menil je, da se sovjetska politika do Jugoslavije ni bistveno spremenila od časa Informbiroja) se je vojaškemu vrhu zdel tudi general Ivan Dolničar, ki prav zato ni bil izbran za sekretarja ZKJ v JLA, čeprav bi bil v primeru »svobodne« volje častnikov, ki so volili tega funkcionarja, zagotovo izvoljen. Kandidaturo pa je zavrnil, ker je bil že določen kandidat (s Titovim pristankom), ki je bil vezan na Ljubičiča. Jak Koprivc: Generalov let : spomini generala Ivana Dolničarja. Ljubljana 2005 (dalje Koprivc, Generalov let), str. 135-137.

¹⁶ Bjelajac, JLA v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih, str. 95.

¹⁷ V pismu, ki ga je napisal Titu Mika Tripalo potem, ko je bil prisiljen odstopiti s svoje funkcije v vodstvu hrvaške »partije« decembra 1971, je omenil, da so Gošnjakovo zamenjavo želela vsa republiška vodstva, razen hrvaškega. Razlog za takšno odločitev hrvaškega vodstva, kot je pojasnil Tripalo Titu, ni bil v tem, ker so verjeli, da Gošnjak dobro dela ali da je njegova obrambna doktrina dobra, ampak so nasprotovali njegovi zamenjavi zato, ker naj bi bilo to uperjeno proti Titu, »ker je bil Gošnjak lojaln do Vas in ker sem smatral, da je Vaše (Titovo - op. Z. Č.) stališče, da ne boste dovolili vmešavanja v stvari vojske popolnoma na mestu in usodnega pomena za našo državo« (Jugoslavijo - op. Z. Č.); Mika Tripalo: Hrvatsko proljeće. Zagreb 2001 (dalje Tripalo, Hrvatsko proljeće), str. 117-118.

¹⁸ Bjelajac, JLA v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih, str. 100.

¹⁹ Vojska je dejansko vodila »vsemogočna trojka«, ki je imela popolno Titovo zaupanje: Ljubičič, načelnik Generalštaba general Miloš Šumonja (za njim general Viktor Bujanj) in general Ivan Miškovič, šef Kontraobveščevalne službe JLA (Kos). Od tega »triumvirata« je politično preživel Ljubičič; Šumonja je bil zamenjan z Bubnjem (ta je umrl 1972, načelnik Generalštaba pa je postal po osebni Titovem izbiri general Stane Potočar), Miškovič pa je bil zamenjan 1973.

²⁰ Koprivc, Generalov let, str. 127.

²¹ O tem Aleksandar Radič: Vežba Avala : jugoslovenska odbrana od varšavskog pakta 1968. godine. V: Istorija 20. veka, 2006, št. 2, str. 87-104.

Nata, je pokazal, kakšno je vojaško razmišljanje glede na doktrino in ideološko osnovo le-te v vojski.

Tito je bil takrat, ko je sklenil izvesti zamenjavo zveznega sekretarja za ljudsko obrambo in se je odločil za Ljubičića, še skeptičen do zahtev nekaterih generalov (npr. Ivana Rukavine in Bogdana Oreščanina), pa tudi politikov, npr. Koče Popoviča, ki je zamenjal Rankoviča kot podpredsednik države, da se pogled, izražen kot »naravno zaledje«, spremeni. Do popolnega obrata pa je prišlo po posegu enot držav Varšavskega pakta na Češkoslovaško avgusta 1968. Tito je bil presenečen, kajti vojaškega vpada v Češkoslovaško ni pričakoval. Verjel je Brežnjevju, zato je bilo vkorakanje v Češkoslovaško zanj šok in tudi osebni poraz, saj je izpadel naiven in dejansko prevaran. Zato je, potem ko je to ugotovil in ko so se pokazale slabosti glede mobilizacije in nezadostne tehnične pripravljenosti vojske, kritično zavrnil svoje prepričanje o »naravnem zaledju«. Jugoslovansko vodstvo, predvsem Tito, je ocenilo, da bi bile vojne možne tudi med socialističnimi državami. Bili so prepričani, da je lahko Jugoslavija naslednja tarča napada Varšavskega pakta, na kar jugoslovanska vojska ni bila pripravljena niti organizacijsko niti »duhovno«. Na mejah z Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo, kjer je bilo ozemlje izjemno primerno za uporabo tankov in zračnih desantov, namreč takrat ni bilo ustrezne obrambe.

Na kakršno koli učinkovito obrambo meja proti vzhodnim državam vojska ni bila pripravljena predvsem zaradi svoje doktrine, nekaj pa tudi zaradi Titove »naivnosti«, saj je verjel zagotovilu Brežnjeva, ki mu ga je dal konec aprila 1968, ko sta se srečala v Moskvi, da bo z reformskim vodstvom komunistične partije ČSSR to reševal politično, ne pa vojaško. Nemalo je bil zato Tito presenečen, ko je po posegu Varšavskega pakta v ČSSR na seji Sveta za ljudsko obrambo vprašal, koliko časa potrebuje vojska, da aktivira vso (tudi uskladiščeno) opremo in oborožitev, in je dobil Gošnjakov odgovor, da dva ali tri mesece.²²

Odločitev jugoslovanskih generalov, da se avgusta 1968 okrepi vojska na mejah proti Zahodu, je vzbudila nemalo začudenja in je razkrila slabosti doktrine, ki jo je vzpostavil Gošnjak, zagovarjal pa Tito s pogledom »naravnega zaledja«. Zaradi doktrine, ki je temeljila na ideoloških pogledih vodilnih v vojaškem vrhu, je bila jugoslovanska vojska dejansko nepripravljena na morebitni vojaški poseg držav Vzhodnega bloka v imenu obrambe komunizma tudi v Jugoslaviji. Dokler ni »počilo« z vojaškim vkorakanjem enot Varšavskega pakta v ČSSR, Tito očitno ni verjel v možnost posega z vojaškimi sredstvi za urejanje političnih in ideoloških vprašanj, ki so nastala s pojavom »praške pomladi«. Ko pa se je to zgodilo, se je Tito odzval hitro in odločno in vodilni jugoslovanski politiki so še istega dne, ko je vojaški stroj Varšavskega pakta vkorakal v ČSSR, na Brionih sprejeli sklepe politične, organizacijske in vojaške narave.

Odziv jugoslovanske vojske, ki je bil čuden in povsem v nasprotju s političnimi ocenami državnega vodstva (predvsem vrhovnega komandanta Tita) o možnosti agresije na Jugoslavijo, je vzbudil negotovanje pri posameznih politikih, ki so spraševali, zakaj je ravnanje vojske takšno. O tem pa naj se ne bi govorilo niti v državnem niti v političnem vodstvu Jugoslavije, češ da je to vojaška zadeva. Vendar je vseeno prišlo do vprašanj, zakaj je vojska zaščitila zahodno mejo, ne pa meje proti državam članicam Varšavskega pakta. Prišlo je tudi do neposredne kri-

²² Koprivc, Generalov let, str. 153.

tike vojaškega vrha in doktrine, kar pa je bila posredno tudi kritika Tita kot vrhovnega poveljnika in tvorca teorije o »naravnem zaledju« na Vzhodu. Kritik na svoj račun pa Tito ni želel slišati. Morda je bil to tudi razlog, da se je tako hitro odločil za spremembo doktrine, ki jo je do tedaj uveljavljal kot vrhovni poveljnik.

Nekaj dni po vkorakanju sil Varšavskega pakta v ČSSR je na seji zunanje-političnega odbora zvezne skupščine (29. avgusta) član Zveznega izvršnega sveta Marko Bulc postavil vprašanje, zakaj so enote JLA razporejene na meji z Italijo. Bulc je informacije o tem dobil od občinskih sekretarjev Zveze komunistov s Primorske, ki so se temu tudi čudili. Zvezni sekretar za ljudsko obrambo je o tem vprašanju poročal Titu, ki pa je to razumel kot kritiko njega in zahteval Bulčevo pojasnilo.²³ Mnogo bolj neposredno politično kritiko pa je v začetku septembra 1968 na sestanku predsedstva in izvršnega komiteja CK ZKJ,²⁴ na katerega je bil povabljen na izrecno Titovo željo, izrekel Koča Popovič, general, nekdanji načelnik Generalštaba, zunanji minister in podpredsednik države. Na seji se je spravljal na generala Gošnjaka, »očeta« vojaške doktrine, ki ni predvidela možnosti napada z Vzhoda.²⁵ Koča Popovič je vprašal, ali je Jugoslavija in njena vojska pripravljena na obrambo pred morebitnim napadom SZ, in od »ministra« za obrambo in načelnika Generalštaba zahteval odgovor, zakaj so bile enote prvega ešalona več kot deset dni po posegu v ČSSR še vedno na meji z Italijo.²⁶ Zasedal je tudi Svet za ljudsko obrambo in ob tej priložnosti je nezadovoljstvo z doktrino in pripravljenostjo vojske pokazal tudi Tito. Na seji so nekateri generali javno izražali dvom o sposobnosti JLA, da se upre sovjetski agresiji, in po seji so bili po hitrem postopku upokojeni.²⁷ Ta seja Sveta za ljudsko obrambo je pomenila prelomnico za ožvitev in dograditev doktrine splošne ljudske obrambe. Konec je bilo Gošnjakovega vpliva in »njegove« obrambne doktrine.

Koča Popovič je bil do Gošnjaka kritičen že prej in kot je sam povedal, je bila generalova zamenjava eden od njegovih ciljev kot podpredsednika države.²⁸ Z Gošnjakovimi pogledi na obrambno doktrino in zavračanje možnosti splošne ljudske obrambe se niso strinjali tudi nekateri generali. Kljub temu da je moral leta 1967 svoj »ministrski« položaj zapustiti, so bili za vodenje obrambne politike in vojske izbrani ljudje, ki so njegovo »politiko« nadaljevali. Zanje se je dejansko odločil Tito, ki je sicer starega vojnega tovariša podpiral. Med vodilnimi jugoslovanskimi politikami, ki pa jim Gošnjakova »politika« in vodenje vojske nista ustrezala

²³ Jože Smole: Spomini Titovega sekretarja : 1968-1970. Ljubljana 1992 (dalje Smole, Spomini Titovega sekretarja), str. 32.

²⁴ Smole je zapisal, da je bila to razširjena seja Sveta za ljudsko obrambo (na Brionih v hotelu Neptun), Koča Popovič pa je povedal, da je bilo to na razširjeni seji IK CK ZKJ (Aleksandar Nenadović: Razgovori s Koćom. Zagreb 1989 (dalje Nenadović, Razgovori s Koćom), str. 122), kar potrjuje tudi Mika Tripalo (Hrvatsko proljeće, str. 115-116).

²⁵ Še pred odgovorom vprašanih je v razpravo posegel Tito in Popovičevo vprašanje označil za neumestno. Koča Popovič je bil užaljen in je z utemeljitvijo, da očitno ni dovoljena razprava, sejo zapustil. Tito je Popovičevo razpravo prekinil z: »Dosti je tega filozofiranja.« Popovič pa je vstal od mize in rekel »zahtevam, da imam pravico biti nor!« (Nenadović, Razgovori s Koćom, str. 122). Oba, Tita in Popoviča, je v odmoru miril Kardelj. V nadaljevanju seje so sklenili, da je treba povečati obrambne sposobnosti pred nevarnostjo morebitnega sovjetskega napada (Smole, Spomini Titovega sekretarja, str. 32-33).

²⁶ Reakcija Tita je bila burna, prav tako tudi Popovičeva. Tita in Koča Popovič takrat nista bila v preveč pristnih osebnih odnosih. Tito tudi sicer ni želel slišati nikakršne odkrite niti prikrite kritike na svoj račun.

²⁷ Smole, Spomini Titovega sekretarja, str. 32.

²⁸ Nenadović, Razgovori s Koćom str. 145.

in so jima sicer bolj potihoma nasprotovali, je bil tudi Kardelj, kajti Gošnjakovi centralistični pogledi so bili v nasprotju s zasnovo »federalizacije federacije«.

Odločitev, da se začne razvijati SLO in TO, je zato Kardelj pozdravil, kajti s tem je dobila njegova zasnova decentralizacije in federalizacije možnost tudi glede oboroženih sil. So pa bili v vojaškem vrhu pozorni, da ne bi dobil kakega pomembnejšega vojaškega ali političnega položaja v vojski kak pristaš demokratizacije v vojski in iskreni zagovornik splošne ljudske obrambe. Tako so preprečili, da bi postal sekretar ZKJ v JLA - kar je bila pomembna politična funkcija glede na političnost vojske, ko je bila večina oficirjev članov Zveze komunistov - general Ivan Dolničar. Ker ni imel Titove podpore, proti njemu pa so bili tudi v vojaškem vodstvu, to (kljub javni podpori mnogih visokih oficirjev JLA) ni mogel postati. Dolničarja so šteli za preveč liberalnega in za Kardeljevega človeka.²⁹ Ko je kasneje Dolničar na konferenci organizacije Zveze komunistov v JLA razpravljal o potrebah demokratizacije v JLA, kar je bilo po mnenju vojaškega »triumvirata« (Ljubičič, Šumonja, Miškovič) preveč, in so med samo konferenco vsi trije odleteli k Titu na Brione, kjer so mu dali v podpis pismo. Tito je njihovo stališče podpisal in s tem prepovedal »vsako razdiralno politiko v vojski«, to je kakršne koli druge poglede od njihovih pogledov. Tudi delovanje Zveze komunistov je moralo biti podrejeno podrejanju na osnovi činov, to je subordinaciji.³⁰

Da je prišlo tako do hitrih kadrovske sprememb v vojski in njenem vrhu in da je bilo mnogo generalov upokojenih, Titu očitno ni bilo vseeno, kar je pokazal v zdravljici, ki jo je v začetku decembra 1968 izrekel na tradicionalni večerji z generali. Generalom je povedal, da se namreč ne strinja z zamenjavo generacije, ki je takrat potekala tako v vojski kot v Zvezi komunistov, ter jim povedal, da se ne strinja z mnenjem »liberalov« v Zvezi komunistov, da se Jugoslavija izolira od socialističnih držav. Generalom je tudi povedal, da nasprotuje decentralizaciji vojske oziroma vojaških zadev in da mora biti edina misel vojaškega vrha jugoslovanska skupnost. Postavil se je tudi v bran Gošnjaka in rekel, da če se že išče krivca za »kurs in takšno aktivnost« vojske, torej za doktrino, naj krivijo njega, ter da ne bo dovolil, da blatijo »moje vojne tovariše in da se jih eliminira iz nadaljnjega toka graditve naše družbe«. ³¹ Očitno je kljub hitri spremembi »kurza« oziroma prav zato še vedno iskal oporo v generalih, ki pa so bili do sprememb dokaj zadržani.

IV.

Po vojaškem posegu enot Varšavskega pakta v ČSSR se je Tito intenzivno ukvarjal z revizijo vojaške obrambne doktrine. Najbrž zaradi slabih izkušenj z vojsko, ki je branila mejo, od koder ni pričakovala napada, in zaradi prepričanja mnogih generalov, da nevarnost ne preti z Vzhoda, kar je kazalo na njihovo prikrito »rusofilstvo«, ³² torej zaradi nezaupanja, se je Tito navdušil za odpor, v

²⁹ Tripalo, Hrvatsko prolječe, str. 119.

³⁰ Titovo pismo je bilo naslovljeno na Ljubičiča, ki pa je pismo sam napisal in ga v spremstvu Šumonje in Miškoviča nesel Titu v podpis. Ljubičič je torej svojo »politiko« v vojski gradil na Titovi avtoriteti in na »manipuliranju« z njim. Šlo je za politično spletko vrha JLA. - Koprivc, Generalov let, str. 137-138.

³¹ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 22, Zdravica predsednika Tita održana na večeri sa generalima u Karadjodjevu 9. 12. 1968.

³² Po seji, na kateri je Koča Popovič posredno obtožil vojaški vrh prikritega »rusofilstva« ali vsaj pretiranega strahospoštovanja pred »Rusi« (kar je nemalo spominjalo na spoštovanje nemške vojske v

katerem bi imeli državljani - »ljudstvo« veliko vlogo. Zanašal se je, da bodo ljudje branili »svoj« socializem pred sovjetskim. Verjel je, da se bodo državljani, podobno kot ob sporu z Inforbirojem, jasno opredelili za jugoslovanski, »njegov« socializem in ne za sovjetskega. Da bodo podprli njegovo oblast. Titovo navdušenje nad splošno ljudsko obrambo, v kateri naj bi sodelovali vsi državljani, ki bi se udeležili odpora proti napadalcu in okupatorju - zanj je imel prisposodbo ježa oziroma je državljane primerjal z bodicami -, pa je bilo tudi izraz kritike vojski in nekakšno nezaupanje vanjo. Pa tudi izraz »samokritike«, ki je bila sicer prikrita in nejasno neizražena, vendar je obstajala. Strah pred »Rusi« je bil dejansko večji kot dejstvo, da je z navduševanjem nad splošno ljudsko obrambo priznal, da je bila prejšnja doktrina, ki jo je sooblikoval, napačna.

Po »sovjetski« zasedbi ČSSR se je zato hitro oblikovala doktrina splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, ki je temeljila na celovitosti obrambe pred napadi z obeh smeri. Obstajali sta različici obrambe pred napadom z Zahoda in z Vzhoda.

Konec oktobra 1968 je Tito na seji Sveta za ljudsko obrambo govoril o podatkih, da pripravljajo v italijanskih vojaških krogih načrt, da bi italijanska vojska v primeru napada na Jugoslavijo s strani Varšavskega pakta zasedla »staro«, t. i. rapalsko mejo, kjer bi organizirali obrambo Italije. Ob tem je Tito opozoril, da je treba ne glede na takšno italijansko razmišljanje paziti tudi na možnost napada z Vzhoda. Omenjal je želje Sovjetske zveze, da bi v Jadranskem morju vzpostavila svoje pomorske baze za obvladovanje Sredozemlja. Pri tem je omenil Albanijo, ki je takrat zaradi tega začela kazati možnost »približevanja« k Jugoslaviji (prek »nekega našega tovariša s Kosmeta«), kajti bali so se, da bi »Rusi« iz Bolgarije prek Makedonije ogrozili Albanijo. Tito je ocenil, da v tistem trenutku ni bilo s strani Sovjetske zveze nobene vojaške nevarnosti, in izrazil željo umiritve odnosov zaradi ekonomskih interesov, ki jih je imela Jugoslavija v Sovjetski zvezi. Je pa opozoril ne takrat obelodanjeno Brežnjevovo teorijo »omejene suverenosti« in ocenil, da zadeva tudi Jugoslavijo. Zato je menil, da je treba oborožiti TO ne le s puškami, ampak tudi s protitankovskim orožjem ter z netrznjimi in lahкими protiletalskimi topovi.³³

Slovenija je bila glede na njeno geostrateško lego prehodno ozemlje med Zahodom in Vzhodom zato leta 1968 v slabem položaju. Če bi se namreč Varšavski pakt odločil napasti Jugoslavijo, bi bila Slovenija med prvimi na udaru napadalcev, ki bi želeli Jugoslavijo izolirati od Zahoda.

Splošno ljudsko obrambo so zato v Sloveniji razumeli kot pravi način obrambe. Slovenska vlada (Izvršni svet skupščine SRS) je 20. novembra 1968 z odlokom ustanovila štab za Splošno ljudsko obrambo SR Slovenije. Za poveljnika je bil imenovan general Bojan Polak, za komisarja pa Albert Jakopič. Oba sta bila partizanska poveljnika, Jakopič pa je bil tudi v vrhu slovenske partijske »nomenklature«, saj je bil od 1966 do 1968 predsednik Predsedstva CK ZKS, formalno prvi človek slovenskih komunistov.³⁴ V štabu SLO so bili poleg teh dveh še Rudolf

vrhu jugoslovanske vojske pred drugo svetovno vojno), je Vladimir Bakarič rekel Titu, da ga ne bo upal spat doma, ker je komandant zagrebške vojaške »oblasti« (območja) general, ki so ga šteli za »proruskega«. - Tripalo, Hrvatsko proljeće, str. 117.

³³ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 10. Sa sednice Saveta za narodu odbranu održane 30. 10. 1968. godine.

³⁴ Za Štab SLO v Sloveniji je bilo več različic, kdo naj bi ga vodil, kdo naj bi bil poveljnik in kdo

Hribernik-Svarun kot načelnik štaba, član štaba pa je bil Stane Dolanc, takrat vzpenjajoča se zvezda v »partiji«. Dejansko je bila v Sloveniji za splošno ljudsko obrambo zadolžena Zveza komunistov oziroma njeno vodstvo, ki je predstavljalo slovensko državno vodstvo. Polak je takrat dobil navodilo, da naj »tako v največji tajnosti pripravi vse, da bi v primeru sovjetskega vdora v Jugoslavijo slovenska TO nemudoma aretirala in osamila poveljstvo ljubljanskega zbora«, kajti ocena je bila, da so mnogi oficirji JLA »rusofili«. ³⁵ Podobno sumničenje glede jugoslovanskih častnikov je izrazil tudi hrvaški politik Bakarič. ³⁶

Ker so v uvedbi splošne ljudske obrambe v vojaškem vrhu videli predvsem kritiko dotedanje obrambne doktrine, v kateri je imela edino vlogo vojska, so v generaliteti novi doktrini po tihem nasprotovali. Predvsem jih je motila izguba popolnega monopola nad obrambo, pa tudi da je nova doktrina uvajala s TO po njihovem mnenju klico republiških vojsk. To pa je bilo povezano z večanjem vloge republik, kar je bil namen ustavnih sprememb, ki so bile prav tedaj aktualne, s čimer pa se kot prepričani centralisti niso strinjali. Ko se je TO začela uspešno razvijati predvsem v Sloveniji, kjer so jo vzeli zares in jo razvijali na tradicijah slovenskih partizanskih enot iz časa druge svetovne vojne, ko so imele te kljub formalni vpetosti v jugoslovansko partizansko vojsko dejansko veliko samostojnost, pa so v vojaškem vrhu menili, da je treba nekaj storiti proti TO. Nekaj takega, da bi Tita prepričali, da je zasnova splošne ljudske obrambe in teritorialnih enot ne le za vojsko, ampak za celotno zasnovo jugoslovanske države slaba. Za sredstvo so si izbrali spletko proti slovenski TO, kar pa je bilo dejansko naperjeno proti slovenskim politikom, v prvi vrsti proti Kardelju kot tvorcu reforme federacije in omejevanja centralizma.

V vojaškem vrhu so se zavedali, da neposredni nastop niti proti zasnovi splošne ljudske obrambe niti proti TO ne bi bil politično primeren, saj bi s tem dregnili v Tita, ki je za to doktrino stal, zato so se odločili za spletko. Sredstvo te je bila, da je bila bolj prepričljiva, obveščevalna dejavnost. Z namenom ohraniti nadzor nad celotnim vojaškoobrambnim področjem so zato želeli posredno pri Titu očrnuti slovensko partijsko in državno vodstvo kot separatistično, ker je to samo poskrbelo za nakup oborožitve za enote slovenske TO. Prirejali so informacije o slovenskem kupovanju orožja v tujini. To spletkarjenje je podpiral tudi zvezni sekretar za ljudsko obrambo Ljubičič. Z obsodbo nepravilnosti, do katerih naj bi prišlo ob nakupu orožja za slovensko TO, ki je bil opravljen, ne da bi o njem obvestili vojsko, so najbrž želeli pri Titu vzbuditi pomisleke glede »federalizacije« vojske prek TO in sploh glede federalizacije države z večjimi pristojnostmi republik. Namen spletke je bil predvsem političen, oboroževanje slovenske TO z lahkim pehotnim orožjem, kupljenim v Franciji, pa je bilo sredstvo za njegovo izpeljavo. ³⁷

komisar. Za poveljnika je bil v dveh različicah predviden Bojan Polak, za komisarja pa sta bila v »igri« takratna pomembna politika, Viktor Avbelj, Stane Dolanc, v tretji inačici pa naj bi bil poveljnik general Rudolf Hribernik, Polak pa komisar. Vsekakor so funkciji komisarja iz političnih razlogov posvečali pomembno vlogo in iskali zanj pomembno politično osebnost. Vsi imenovani ali predvideni za vodenje slovenskega štaba SLO, tj. TO, so bili narodni heroji. - ARS, AS 1589, t. e. 276, Zapisnik 2. seje komisije vseljanske obrambe SRS pri CK ZKS.

³⁵ France Perovšek: *Moja resnica*. Ljubljana 1997, str. 328-329.

³⁶ Tripalo, *Hrvatsko proljeće*, str. 117.

³⁷ O tem, da sta bili »akcija« Vrh in Zelena knjiga, za obema je stala tudi vojaška obveščevalna služba, naperjeni proti Kardelju kot »nosilcu« reforme jugoslovanske federacije, so se strinjali vsi akterji tega dogajanja, ki jih je v zvezi s »konstrukcijo« o nakupu orožja za slovensko TO in »separatizmom«

Namen spletke, ta je potekala pod šifro Vrh,³⁸ je bil prikazati »oboroževanje Slovenije zaradi osamosvojitve v določenem trenutku«. Ko se je leta 1969 slovensko politično vodstvo odločilo, da bo za potrebe slovenskih enot TO kupilo lahko oborožitev v Franciji, je bil to za jugoslovanski vojaški vrh zadosten dokaz, da gre pri TO za ustvarjanje »republiških« vojsk. Ker so kupovanje orožja v tujini razumeli tudi kot nedopustno poseganje v pravico vojske, da ta določa oborožitev in tudi dobavitelja le-te, pri čemer je šlo tudi za ekonomske interese jugoslovanske vojaške industrije, ki je bila pod »komando« vojske, je vojaški vrh je o tem slovenskem nakupu obvestil Tita.

Avgusta 1969 je Tito od slovenskega vodstva zahteval pojasnilo glede nakupa orožja,³⁹ vendar slovenski vodilni politiki takrat o tem niso vedeli ničesar. To pa je časovno sovpadalo s t. i. cestno afero, ki je bila v jugoslovanskem političnem vrhu ocenjena kot nedopusten pritisk na zvezne državne organe in oblika »separatizma«, zaradi katere je Tito je takrat slovensko politično vodstvo obtožil rušenja monolitnosti Jugoslavije. Pojasnilo o kupovanju orožja v Franciji je Titu posredoval komisar slovenskega štaba SLO obrambe Albert Jakopič in Tito je bil z njim takrat zadovoljen.⁴⁰

Afera, povezana s slovenskim nakupom orožja, pa s tem ni bila končana; epilog je doživela štiri leta kasneje, po »padcu« predsednika slovenske vlade, »liberalca« Staneta Kavčiča. Zaradi ne povsem zakonitih poslov glede financiranja nakupa orožja za slovensko TO, kar sta preiskovali Služba državne varnosti in tudi Preiskovalna komisija CK ZKS (ta z namenom, da bi ugotovila neposredno krivdo Staneta Kavčiča pri nabavi orožja in financiranju te nabave), sta morala odtopiti poveljnik RŠ SLO SR Slovenije Polak in politični komisar Jakopič.⁴¹

Kasneje so z istim namenom pripravili v srbski centrali Službe državne varnosti in nekaterih krogih iz vojaške obveščevalne službe gradivo, sestavljeno iz delno ponarejenih poročil, ki naj bi jih napravil avstrijski vojaški ataše in v katerih naj bi poročal o prizadevanju vodstva Slovenije, da bi oblikovalo republiško vojsko in se od Jugoslavije osamosvojilo. To gradivo je dobilo ime Zelena knjiga (platnice, med katere je bilo vstavljeno gradivo, so bile zelene). Namen je bil skaliti odnose med vodstvom JLA in slovenskim vodstvom, zato so skušali prikazati konceptualne razlike glede strategije obrambe države med JLA in slovensko TO.⁴² Šlo je za spletko z jasnimi političnimi nameni, s katerimi si je želelo vodstvo JLA zagotoviti vodilni in monopolni položaj v vojaško obrambnem sistemu jugoslovanske države.⁴³

Slovenije ob pisanju knjige Beograjska splotka intervjuval Mirko Munda. - Mirko Munda: Beograjska splotka. Maribor 2001 (dalje Munda, Beograjska splotka), str. 214-230.

³⁸ Pod to šifro je Služba državne varnosti Srbije »sistematično obdelovala« Slovenijo v letih 1972 in 1973 tudi najvišje slovenske politike. Gradivo, ki so ga zbrali, je postalo del t. i. Zelene knjige.

³⁹ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 17, Izvod iz razgovora predsednika Tita sa drugom Popitom.

⁴⁰ Munda, Beograjska splotka, str. 28-31.

⁴¹ ARS, AS 1589, CK ZKS, Komisija za splošno ljudsko obrambo, šk. 203, a. e. 466, pismo štaba za splošni ljudski odpor SRS Josipu Brozu - Titu, 15. 8. 1969; Odgovor na pitanja koja je Glavni štab NO SR Slovenije postavio u pismu dostavljeno predsedniku republike dana 18. avgusta 1969. godine; Božo Repe: Liberalizem v Sloveniji. Ljubljana 1992, str. 860/190-866/196; Munda, Beograjska splotka, str. 28-33, 44, 73-76.

⁴² Ker so bile v Sloveniji v tem času javno postavljene zahteve po uporabi slovenščine v vojski (predvsem je to izražal upokojeni general Jaka Avšič) in tudi glede služenja vojaškega roka v svoji republiki, so v vojaških krogih videli v tem izraz osamosvojitvenih (odcepitvenih) slovenskih teženj.

⁴³ Na Zeleno knjigo in njeno »vsebino« oziroma »dokaze«, ki naj bi jih prinašala glede slovenskega »separatizma«, so bila namigovanja tudi na seji Predsedstva CK ZKS 29. 3. 1988, na kateri je Milan

Za obveščevalnima »akcijama« Vrh in Zelena knjiga, namen katerih je bil očrtni slovensko vodstvo in njihove - po mnenju centralistov predvsem v srbskem političnem vodstvu in v vojaškem vrhu - preveč federalistične poglede (označevali so jih kar kot »separatistične«), je stala vojaška obveščevalna služba. Na ta način, prek delovanja svoje obveščevalne službe v »civilni«, nevojaški sferi, je vojska dejansko posegala v politično življenje ter nanj vplivala in ga usmerjala v skladu s svojimi pogledi in hotenji. To možnost in moč ji je posredno dal sam Tito, ki se je glede informacij oziroma obveščevalnih podatkov bolj kot na Službo državne varnosti naslanjal na vojaško protiobveščevalno službo (t. i. Kos, tj. Kontraobaveštajna služba). Ta mu je npr. v času t. i. maspoka na Hrvaškem v začetku sedemdesetih let 20. stoletja nudil podatke o razmerah na Hrvaškem in na podlagi teh je sprejemal politične odločitve glede politike do maspoka in hrvaškega partijskega vodstva. Nasploh je sprejemal vojaško-politični državni vrh na svoje delovne mize zlasti poročila in analize vojaške varnostne službe,⁴⁴ ki je na ta način »usmerjala« politiko v Jugoslaviji.⁴⁵ Pri tem je v začetku sedemdesetih let imelo pomembno vlogo tudi veliko dejstvo, da je bil od leta 1971 Titov svetovalec za varnost Ivan Miškovič, pred tem »šef« vojaške protiobveščevalne službe. Tito je začel spomladi 1971 razmišljati o uporabi vojske proti demonstrantom na Hrvaškem, najbrž tudi zaradi informacij, ki mu jih je posredovala vojaška obveščevalna služba. Takrat je tudi dejal: »Jugoslovanska vojska nima le naloge braniti ozemeljsko celovitost naše države. Naloga naše vojske je, da brani naš socializem, če vidimo, da je v nevarnosti in če ga ni mogoče braniti z drugimi sredstvi.«⁴⁶ Po izsiljeni ostavki vodilnih hrvaških komunistov zaradi »nacionalizma« sredi decembra 1971, ko so jih nameravali z demonstracijami v Zagrebu javno podpreti štu-

Kučan razkril namere vrha jugoslovanske vojske v Sloveniji. Kučan je v razpravi opozoril, da ni korektno kot argument uporabljati Zeleno knjigo, za katero so ugotovili, da je obveščevalni »konstrukt«, napravljen iz notranjepolitičnih, protislovenskih razlogov. - ARS, AS 1589, šk. 1350, 72. sednica P CK SKJ, 29. 3. 1988.

⁴⁴ Munda, Beograjska spletna, str. 225; to oceno je v intervjuju izrekel Silvo Gorenc, po letu 1966 načelnik SDV SR Slovenije, namestnik republiškega sekretarja za notranje zadeve, sekretar za notranje zadeve SRS, od marca 1972 do oktobra 1974 načelnik zvezne SDV. Glede na to je bil poznavalec razmer in razmerij v takratni obveščevalni dejavnosti v Jugoslaviji.

⁴⁵ Vpliv vojaške protiobveščevalne službe na Tita potrjujejo tudi dnevniški zapisi Jožeta Smoleta, Titovega osebnega sekretarja od konca februarja 1968 do konca maja 1970. Zapisal je: »Opira se pretežno na informacije vojaške protiobveščevalne službe (KOS).« Tito je bil do SDV nezaupljiv. Omenja, da kot osebni sekretar ni imel pravice gledati gradiva, ki se je nanašalo na vojsko, in da s tem ni bil seznanjen niti generalni sekretar predsednika republike. Tito je dobival zaupna poročila KOS, na katera se je opiral, šef KOS general Miškovič pa je Titu tedensko referiral. »Po vsemu sodeč ima Tito veliko zaupanje v generala Miškoviča oziroma v KOS. Zanimivo je, da tem pogovorom ne prisostvuje niti šef vojaškega kabineta«. O Miškoviču in KOS je Smole zapisal tudi da je čutil neiskrenost Miškoviča do njega, čeprav mu je kot znak zaupanja povedal kakšne zaupne govorice. »Njegovi agenti me spremljajo in registrirajo vse moje izjave. Spremljajo tudi moje osebno življenje,« je zapisal marca 1969 v dnevnik Smole. Tito je Smoletu priporočil, da naj se v vojaške zadeve ne vmešava, potem ko je Smole v nekem pogovoru menil, da mora imeti skupščina SFRJ večji nadzor nad resorjem ljudske obrambe, torej vojsko. Tito Smoletu ni želel povedati, kdo mu je informacijo o Smoletovem mnenju posredoval, in mu je le odgovoril: »To ni važno, sprašujem vas, kaj ste res rekli.« - Smole, Spomini Titovega sekretarja, str. 62-63.

⁴⁶ Tito je leta 1971 večkrat na glas grozil z uporabo vojske na Hrvaškem; - gl. v Zdenko Radelič: Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. : od zajedništva do razlaza. Zagreb 2006 (dalje Radelič, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.), str. 447; Tripalo, Hrvatsko proljeće, str. 178, 184; Latinka Perović navaja izjavo, ki naj bi jo dal Titu Koča Popović, češ da se z vojsko lahko odzove vsak latinskoameriški general; - Latinka Perović: Zatvaranja kruga : ishod političkog rascepa u SKJ 1971-1971. Sarajevo 1991, str. 257.

denti, so bile proti njim v pripravljenosti tudi vojaške sile, in sicer trije polki in tankovske enote.⁴⁷

Tito se je odločil odločno nastopiti proti »maspoku« na Hrvaškem, del katerega je bila tudi Zveza komunistov Hrvaške, predvsem pa njeno vodstvo, ki ga je vse do jeseni 1971 podpiral,⁴⁸ zaradi zunanjepolitičnih vzrokov („vmešavanje“ Sovjetske zveze oziroma Brežnjeva v jugoslovanske notranje zadeve glede Hrvaške in zahteve, da naj Hrvaška nastopa v Organizaciji združenih narodov samostojno). General JLA, načelnik štaba 5. vojnega območja JLA, član CK ZK Hrvaške in poslanec v hrvaški republiški skupščini - Saboru Janko Bobetko, je tej namreč predložil osnutek zakona o hrvaški vojski. Po mnenju zahodnih analitikov naj bi prav to prepričalo Tita, da je prenehal podpirati hrvaško državno vodstvo in se odločil zlomiti t. i. Hrvaško pomlad, ker naj bi izražane hrvaške zahteve preveč ogrožale enotno jugoslovansko državo.⁴⁹ Eden od temeljev te enotnosti pa je bila jugoslovanska vojska.

Zelena knjiga je bila izdelek srbske in vojaške obveščevalne službe, pri čemer se je srbska glede delovanja »zlila« v eno z vojaško, čeprav sta bili formalno organizacijsko ločeni. Šlo je za povzetek ugotovitev vojaške obveščevalne službe, naperjenih proti hrvaškemu »maspoku«. Z informacijami o stanju na Hrvaškem in »negblejnosti« hrvaškega političnega vodstva do zahtev študentov in Matice hrvatske so uspeli Tita »prepričati«, da se je odločil za politični obračun s hrvaškim vodstvom, pri čemer je razmišljal tudi o uporabi vojske za umiritev razmer na Hrvaškem.⁵⁰ Ker v Sloveniji razmere glede slovenskega »separatizma«, kot so ga ocenjevali v vojaškem vrhu, niso bile tako zaostrene, kot so bile na Hrvaškem v času maspoka, so se v vojaškem vrhu odločili, da bodo s pomočjo vojaške in »civilne« srbske obveščevalne službe napravili spletko in z njo Tita »nahujskali« proti slovenski politiki, ki so jo kljub prisilni politični upokojitvi liberalca Staneta Kavčiča označevali za »kavčičjansko«.

Nova vojaška doktrina, ki je bila bolj plod političnih kot vojaških odločitev, kajti vojaški vrh kot vrh »stroke« se je uvajanju splošne ljudske obrambe upiral in jo zaviral, tudi s spletkami, je potrebovala nekaj časa, da se je uveljavila. Praktično je bila prvič preizkušena tri leta po tem, ko je dobila zeleno luč. Od 2. do 10. oktobra 1971 so bili izvedeni manevri Svoboda 71. Na njih se je nova doktrina pokazala v praksi. Manevri so dobili politično ugodno oceno.⁵¹ V vojaškem pogledu pa je uspeh doživel »napadalec«, ki so ga med drugimi »igrale« enote slovenske TO, pod poveljstvom generala Staneta Potočarja. Prebile so »obrambo« in pokazale svojo vojaško pripravljenost, kar je pomenilo, da je bila zamisel o TO v Sloveniji sprejeta ne le kot politična, ampak tudi vojaška odločitev. Vojaška

⁴⁷ Tripalo, Hrvatsko proljeće, str. 228, 331. Leta 1978, ko sem bil na služenju vojaškega roka v vojašnici v Jastrebarskem (kraj okoli 25 km oddaljen od Zagreba proti Karlovcu, kjer je bila tankovska brigada, ki je bila leta 1971 tudi predvidena za posredovanje v Zagrebu proti demonstrantom), so bili oklopni transporterji mehanizirane čete stalno »pod orožjem«, z naloženim bojnim strelivom. Komandir čete, katere pripadnik sem bil, nas je večkrat opozarjal, da smo predvideni za morebitno posredovanje v Zagrebu, če bi prišlo do kakšnih demonstracij. In to še sedem let po »maspoku«!

⁴⁸ Vojaško vodstvo je imelo tudi dalj časa pozitiven odnos do politike hrvaškega partijskega vodstva, najbrž ker ga je podpiral Tito. So pa bili tudi odpori v vojski pri generalih, ki so bili unitaristično orientirani. - Tripalo, Hrvatsko proljeće, str. 119-120.

⁴⁹ Bjelajac, JLA v šestdesetih in v prvi polovici sedemdesetih, str. 96.

⁵⁰ Radelič, Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., str. 453.

⁵¹ ARS, AS 1589, t. e. 203, Informacije o manevru Svoboda 71.

doktrina splošne ljudske obrambe in njen bistveni del - Teritorialna obramba - je vsaj glede slovenske TO in njene vojaške učinkovitosti doživela potrditev.

V.

Uvajanje obrambne doktrine splošne ljudske obrambe se je časovno skladalo s t. i. partijskim liberalizmom, ki ga je v Sloveniji simboliziral predsednik slovenske vlade Stane Kavčič. Ta je bil zaradi svoje v Slovenijo usmerjene politike in zlasti zaradi »cestne afere« poleti 1969 trn v peti vsem centralistom, tako tudi tistim v vojaškem vrhu. V Kavčiču so videli izraz Kardeljevega pogleda na večjo vlogo republik v odnosu do zveznih oblasti. Prav tako je vojaški vrh v Beogradu videl kot »liberalca« Polaka in Jakopiča, ki sta vodila slovenski Štab Splošne ljudske obrambe. Dejansko je bila ta zasnova obrambe v veliki meri izraz proticentralizma na vojaškem področju.

Vojaškemu vrhu je šla v nos prav slovenska TO, ki je najbolj »utelesila« zasnovo splošne ljudske obrambe in novo jugoslovansko vojaško obrambno doktrino. Teritorialna obramba je bila pod nadzorom slovenske politike, tej pa v jugoslovanskem vojaškem vrhu niso pretirano zaupali, kajti zdela se jim je preveč »liberalna« in slovenska, proticentralistična. Poleg tega pa je bila dobro organizirana, tudi oborožena, resda s t. i. trofejnim orožjem, ki ji ga je odstopila JLA,⁵² a z lastnimi nakupi v tujini se je stanje glede oborožitve izboljšalo, in tudi vojaško uspešna. To se je pokazalo leta 1971 na velikih manevrih Svoboda 71, ko se je pokazala vojaška učinkovitost TO. General Potočar,⁵³ ki je vodil »modre« napadalce, med katerimi so bile enote slovenske TO, je najbrž tudi zato ali pa predvsem zato dobil pri mnogih iz vojaškega vrha, tudi pri »obrambnem ministru« Nikoli Ljubičiču, črno piko. Ljubičič je Potočarja že tako ali tako gledal nekoliko zadržano tudi zato, ker je se ta ni strinjal z načinom delovanja partije v vojski,⁵⁴ kjer je vladal pri partijskem delu in na partijski sestankih sistem subordinacije glede na vojaški čin. Takšen način političnega delovanja Zveze komunistov v vojski pa je Ljubičič izsilil od Tita, da je lahko s sistemom subordinacije tudi politično obvladoval vojsko od vrha navzdol. Drugačen način se je Ljubičiču in njegovim privržencem zdel preveč liberalen in nevaren.

O »liberalizmu« pa so imeli v vojaškem vrhu jasno in odklonilno mnenje. Predvsem so v njem videli izraz pretiranega nacionalizma, kar je bilo za centralistično usmerjene generale vsako zavzemanje za večjo vlogo republik v jugoslovanski državi. Kako so v vojaškem vrhu gledali na »liberalizem«, je pokazal v svojem razmišljanju o razpadanju in razpadu Jugoslavije admiral Branko Mamula, človek, ki je kot vojak zaradi svojih osebnih ambicij prekoračil rubikon glede tega, koliko naj se vojaki neposredno vpletajo v politiko. V knjigi Slučaj Jugoslavija je zapisal, da je bila v vojski, v njenem vrhu, tudi močna »liberalna« struja in da je grozilo, da

⁵² JLA oz. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo je dal že septembra 1968, še preden je bil formalno vzpostavljen republiški štab SLO, na razpolago Sloveniji 17.175 kosov orožja. Med tem je bilo 5700 nemških avtomatov iz 2. svetovne vojne, 10.350 sovjetskih pušk, 195 italijanskih mitraljezov »Breda«, itd. - ARS, AS 1589, t. e. 276, Stanje in problematika na področju narodne obrambe v SR Sloveniji.

⁵³ Stane Potočar - Lazar je leta 1973 postal načelnik Generalštaba JLA (do 1979); bil je edini Slovenec na tem vodilnem vojaškem položaju vojske druge Jugoslavije; izbral ga je Tito osebno. Ljubičič je v vojaškem vrhu odkrito povedal, da ni bil Potočar njegov izbor. - Koprivc, Generalov let, str. 147.

⁵⁴ Martin Ivanič: Zvestoba : intervju s Stanetom Potočarjem. Ljubljana 1994, str. 136.

bo z odhodom Gošnjaka liberalizem prodril v vojsko. Kot izraz liberalizma pa je razumel tudi spremembo obrambne doktrine s poudarkom na oboroženem ljudstvu, tj. splošni ljudski obrambi, kar je označil za dogmo in da je to bilo in je ostalo »nebulozna«, torej nekaj meglenega, nejasnega, neoprijemljivega oziroma zmedenega. Za prodor »liberalizma« v vojsko je obtožil generala Rukavino in Oreščanina, oba pa je tudi označil kot hrvaška nacionalista.⁵⁵ Med »liberalce« v vojaškem vrhu je štel tudi generala Ivana Dolničarja, ki je vsekakor bil liberalnejših in demokratičnejših pogledov, kot sta jih imela Ljubičič ali celo njegov predhodnik Gošnjak. Po Mamulovih besedah se je vojska sicer od liberalizma opomogla, ni pa se pozdravila, zato je bilo po njegovem mnenju postavljeno vprašanje o enotnosti oboroženih sil. Vsekakor so v jugoslovanskem vojaškem vrhu takrat zmagali pristaši »trde roke«, ki jim nova obrambna doktrina ni bila všeč. Dvajset let kasneje so jo »demontirali« prav pod vodstvom Mamule, ki jo je videl kot »dogmo«. Kljub temu da je na splošno ljudsko obrambo ter njeno operacionalizacijo v TO gledal kot na nejasen in zmeden način obrambe države, je prav zaradi dejstva obstoja in delovanja TO, posebej slovenske, vojaški vrh začel spreminjati doktrino splošne ljudske obrambe. Konec države je vojsko pri tem prehitel.

Vojaška doktrina splošne ljudske obrambe je bila ves čas, od uvedbe konec šestdesetih let pa do konca druge jugoslovanske države, stvar politizacije. Že sama uvedba je bila pod političnim vplivom in s političnim razlogom, tak pa je bil tudi konec. Imela je močan politični in ideološki pa tudi nacionalni naboj. Nastanek in uveljavitev te doktrine je sicer povezan z zunanjepolitičnimi razlogi, vendar je bila ves čas predmet notranjepolitičnih razmer in razmerij med dejavniki v jugoslovanski federaciji, vključno z vojaškim vrhom, ki je začel po smrti predsednika države in vrhovnega poveljnika, zlasti pa v kriznih razmerah v drugi polovici osemdesetih let, kazati jasne želje, da bi postal odločujoč politični dejavnik v državi. Zasnova splošne ljudske obrambe, ki je vključevala TO, vezano na republiška vodstva, jim je bila zato v napoto in eno prvih dejanj vojaškega vrha pri vzponu vojske kot samostojnega političnega dejavnika je bila zato sprememba organizacije vojske z uvedbo vojaških območij oziroma bojišč in načrtovano postopno opuščanje celotnega sistema splošne ljudske obrambe.

Zdenko Čepič

Political Circumstances of Introducing the Military Doctrine of Total National Defence

S u m m a r y

Every country has its own military doctrine, which basically involves the »instructions« for the defence of the state, its borders and territory, and its authorities or its political system. Military doctrines are shaped and changed under the influence of foreign political factors as well as internal circumstances within the countries, which are, however, usually explained with foreign political reasons. Military doctrines involve or underlie the organisation of the army and its command. They deal with the organisation of state defence and waging a defensive war in its territory. Since the end of World War II and until its dissolution, the Second Yugoslavia (Federal People's Republic of Yugoslavia/Socialist Federal Republic of Yugoslavia) adhered to several military doctrines, related to various foreign political situations. The essential change in the defence doctrine - the introduction of total national defence and social self-protection - was undertaken under the influence of the evaluations of the danger to Yugoslavia in the end of the 1960s, represented by the military

⁵⁵ Branko Mamula: Slučaj Jugoslavija. Podgorica 2000, str. 29-30.

intervention of the Soviet Bloc in Czechoslovakia due to internal political developments in this country (an attempt at democratisation). In the Yugoslav state-Party leadership, this military intervention, representing a breach of sovereignty of an independent state, was seen as a possibility that Yugoslavia could be in danger as well. This gave rise to the changes of the defence doctrine. The doctrine of total national defence, or everyone's resistance against the potential attackers and occupiers, based on the experience gained from the partisan warfare during World War II, was put in place. The state defence doctrine as the fundamental principle underlying the activities of the armed forces in the pursuit of the national goals was thus based on the twofold nature of the defence forces: the army, a federal institution based on recruitment and professional officer cadre; and territorial defence, stemming from the idea of total national defence, involving all citizens («the people»), organised in each of the republics. The republican authorities had jurisdiction over the territorial defence, which was what the Yugoslav military leadership opposed, deeming territorial defence as a possibility for the formation of republican, nationality-based military units. Furthermore, the Yugoslav Army wanted to preserve its position and monopoly role in the defence of the state. The establishment of the territorial defence coincided with the amendments of the Yugoslav Constitution which emphasised the role of the republics as integral parts of the federal Yugoslav state. This was the consequence of the federalists' victory in the Yugoslav political leadership. Their victory also manifested itself in the federalisation of state defence. Thus the establishment of the territorial defence units in the republics was not met with enthusiasm within the military leadership, which supported centralism.

The system of total national defence and social self-protection as the essential military doctrine of the Second Yugoslav State had maintained its position despite all the more or less concealed opposition of the Army leadership for two decades, until in 1988 the Army leadership managed to subordinate the territorial defence normatively with the introduction of the new doctrine and organisation of the Army on the principle of theatres of war. The organisation of total national defence with the territorial defence as its essential part was »dismantled« by the military leadership especially due to its political outlook on solving the political crisis which befell Yugoslavia as well as the personal political ambitions of the leading Yugoslav soldiers - generals. If the introduction of total national defence as a defence doctrine was mostly influenced by foreign political factors, its abolishment was caused by domestic policy: the wish for a greater centralisation and control of the state.